

17. Там само. – Арк. 31.
18. Итоги работы среди национальных меньшинств на Украине. К 10-й годовщине Октябрьской революции. По материалам Центральной Комиссии национальных меньшинств при ВУЦИК. – Харьков, 1927. – С. 41.
19. ЦДАВО України. – Ф. 413, оп.1, спр. 130, арк. 82.
20. Итоги работы среди национальных меньшинств на Украине. – С. 41. Назв. праця.
21. ЦДАВО України. – Ф. 413, оп.1, спр. 1, арк. 2.
22. Там само.

Надійшла до редколегії: 02.02.2012

УДК 94(430): 355 «1919/1933»

С. О. Моїсеєнко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ЗАГАЛЬНИЙ СТАН ВОЄННОГО МИСТЕЦТВА НІМЕЧЧИНИ ДОБИ ВЕЙМАРСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (1919–1933 рр.)

Розглянуто основні риси німецького воєнного мистецтва доби Веймарської республіки (1919–1933 рр.) та його роль у загальному розвитку воєнополітичної стратегії Німеччини міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.).

Ключові слова: Г. фон Сект, рейхсвер, воєнне мистецтво, стратегія, доктрина.

Рассмотрены основные черты немецкого военного искусства времен Веймарской республики (1919–1933 гг.) и его роль в общем развитии военополитической стратегии Германии межвоенного периода (1918–1939 гг.).

Ключевые слова: Г. фон Сект, рейхсвер, военное искусство, стратегия, доктрина.

The main features of German's military art during the period of the Weimar Republic (1919 – 1933) and their role in the general development of military-political strategy of German during the interwar years (1918 – 1939) are examined.

Key words: H. von Seeckt, Reichswehr, military art, strategy, doctrine.

Es werden die Wesenszüge der deutschen Militärkunst während der Weimarer Republik (1919–1933) und deren Rolle in der allgemeinen Entwicklung

der militärpolitischen Strategie Deutschlands in der Zwischenkriegszeit (1918–1939) behandelt.

Schlagwörter: H. von Seeckt, Reichswehr, Militärkunst, Strategie, Doktrin.

Одним з найважливіших пріоритетів кожної держави є воєнно-стратегічне планування, яке втілюється у прогресивній та гнучкій щодо викликів часу воєнній доктрині та має рефлексувати до панівних наративів воєнного мистецтва в цілому. У значній мірі саме від цього залежатиме існування держави як суб'єкта міжнародного публічного права та учасника економічного процесу, що особливо актуалізувалося в роки Першої та Другої світової воєн, які стали імперативами глобалізації в сучасному розумінні цього слова. Дослідження розвитку воєнного мистецтва Веймарської республіки є нагальним, адже воно стало одним з детермінуючих факторів у процесі зростання воєнно-політичної могутності Німецького рейху після встановлення нацистської диктатури. Разом з тим доводиться констатувати, що розгляд німецького воєнного мистецтва в міжвоєнний період доволі часто зводиться лише до періоду з 1933 до 1939 рр., отже цілком виправданою є теза про певний історіографічний вакуум даної проблематики.

Метою даної статті є з'ясування ступеня розвитку воєнного мистецтва Німеччини в 1919–1933 рр. та розгляд його характерних рис.

Дослідження проблеми формування доктринальних положень воєнно-стратегічного планування доби Веймарської республіки та окремих складових німецького воєнного мистецтва (тактики, стратегії) здійснене переважно у зарубіжних наукових розвідках В. Гьорліца [3], Дж. Корума [8], Б. Ліддел Харта [9], Г. Рота [12]. Ці праці доповнюються значним фактологічним матеріалом щодо структури збройних сил та діяльності окремих військових керівників, який представлений у доробку сучасних російських дослідників К. Залеського [5] та О. Пленкова [11].

Документальні джерела з обраної проблеми представлені Версальським мирним договором [1], як лейтмотивом нової воєнної стратегії, та звітами Червоної армії 1920-х рр. щодо стану німецьких збройних сил [2; 6]. Для більш широкого огляду процесу прийняття рішень, тобто стратегії індивідуальної та колективної дії, було залучено наратив К. Клаузевиця [7], А. Гітлера [4], Е. Манштейна [10].

Версальський договір більше ніж на десятиліття призупинив воєнно-стратегічне планування Німеччини, адже він дуже жорстко

регламентував кількість збройних сил чи наявність певних видів озброєння. Як згадував Е. фон Манштейн, перший план стратегічного розгортання (який, власне, і є результатом стратегічного планування) було розглянуто лише у 1937 р., коли вермахт являв собою реальну воєнну силу, але навіть тоді цей план будувався в рамках стратегічної оборони [10, с. 62]. У березні 1919 р. німецький уряд прийняв закон про відновлення і реорганізацію німецької армії, яка стала добровільною, довівши її чисельність до 400 тис. чол. Також, згідно з цим законом, президент Еберт ставав Верховним головнокомандуючим армії, а Носке, який був міністром рейхсвера, мав діяти в якості його представника в країні та за кордоном; тепер військові підпадали під цивільну юрисдикцію, а воєнним міністром не міг бути військовий. Функція збройних сил полягала у захисті рейху та забезпеченні внутрішнього порядку [3, с. 210]. Але навіть такий варіант 400-тисячного «тимчасового рейхсверу», що складався з 24 «рейхсвербригад» [10, с. 29] в очах переможців не мав права на існування. Наміри німецького уряду перекреслила V частина Версальського договору; зокрема ст. 160 фіксувала, що до 31 березня 1920 р. німецька армія має нараховувати не більше 7 піхотних та 3 кавалерійських дивізій, загальна ж чисельність не повинна перевищувати 100 тис. чол. (включаючи офіцерів, чисельність яких не має перевищувати 4 тис. чол.), а основним завданням збройних сил, як і в березневому законі про рейхсвер, має стати підтримання порядку в державі і роль прикордонної поліції [1, с. 63–65]. Комплектації збройних сил торкалися ст. 173–179 договору, де зокрема визначався строк служби рядових та унтер-офіцерів – 12 років, офіцерства – 25 років (ті ж офіцери, які будуть залишені на службі, мають служити щонайменше до 45-річного віку). Також у ст. 181–197 передбачалося значне скорочення флоту (не більше 6 броненосців, 6 легких крейсерів, 12 контр-міноносців, 12 міноносців), заборона підводної флотилії, повна заборона авіації та дирижаблів (ст. 198–202) [1, с. 67–78].

Однак у контексті стратегічного планування головним є те, що німецькі керманічі, незважаючи на заборони, змогли в завуальованому вигляді зберегти генеральний штаб попри положення ст. 160 Версальського договору: «Німецький Великий Генеральний штаб і всі інші подібні формування мають бути розпущені і не можуть бути відновлені ні в якій формі» [1, с. 64]. На противагу цьому рішення майбутній архітектор нової німецької воєнної доктрини Ганс фон Сект створює та очолює *Truppenamt* (нім. «Воєнне управління»), яке стає носієм «духу» кайзерівського генштабу, а отже, можна казати

про тяглість німецької воєнної традиції. Однак на противагу очільнику воєнного управління було створено посаду головнокомандуючого сухопутних військ, який прямо підпорядковувався воєнному міністру Носке. Головнокомандуючим сухопутними силами, а де-факто і головнокомандуючим рейхсверу, став давній опонент Секта генерал В. Рейнхардт [5, с. 255–256], щоправда його було знято з посади в березні 1920 р. після придушення Каппівського путчу, а Г. фон Сект, по суті, стає одноосібним керівником рейхсверу до жовтня 1926 р. [3, с. 213–214].

Фактично всі заходи щодо військового будівництва, вироблення нових стратегічних і тактичних прийомів ведення війни, які в 1935 р. органічно перейшли у вермахт, пов'язані з ім'ям Ганса фон Секта, адже встановилася справжня «доба Секта» у воєнному мистецтві Німеччини.

Підготовка воєнних кадрів, як виконавців політичної волі влади, обов'язково повинна була мати теоретичний базис, певний доктринальний алгоритм, який поступово вироблявся завдяки талантам фон Секта. Характерною рисою стратегічної візії Секта стало те, що він порвав з німецькою військовою традицією в питанні масової армії, адже ідею чисельної переваги послідовно відстоював ще К. Клаузевіц: «...чисельна перевага є важливіший фактор бою, але вона має бути достатньо великою, щоб бути противагою усім іншим супутнім обставинам» [7, с. 179]. Натомість Сект лобіював концепцію малочисельної, елітної, професійної армії, яка б була заснована на принципах добровільного комплектування [8]. Очільник рейхсверу мислив діалектичним законом переходу кількості в якість, а тому на перший план висуває концепцію компактної, професійної сили, яка буде більш керованою та оснащеною, ніж масова інертна армія, відтак – більш ефективно буде використовувати власну маневреність, як запоруку перемоги [9, с. 24–25]. Цілком логічний висновок, враховуючи реалії Веймарської доби, коли оснащення мільйонної армії могло вважатися фантастичним.

Головним тактичним керівництвом для рейхсверу стала армійська настанова (статут) «Керування та бій об'єднаних родів військ» (нім. «Führung und Gefecht der verbundenen Waffen»), перша частина якої вийшла у 1921 р., друга – у 1923 р. [2, с. 12]. Прикметно, що ця настанова, незважаючи на встановлення Версальським договором мінімальної чисельності збройних сил, має здебільшого наступальний характер [6, с. 407–408]. Характерною рисою статуту було те, що у полеміці військових «людина – техніка» на перший план ви-

сувається саме людина, а не військова техніка, що, звісно, не свідчило про заперечення технократичних тенденцій міжвоєнного періоду, а радше було реакцією на численні обмеження у сфері використання сучасних технічних засобів ведення війни [2, с. 11–12]. Отже, саме піхота залишається «царицею полів» та рушійною силою бою. У той же час обмежена чисельність збройних сил створювала можливість обирати кращий «людський матеріал». А через те, що Версальський договір ніяк не регламентував співвідношення солдат та унтер-офіцерів, у рейхсвері на двох солдат був один унтер-офіцер. Більше того, згадані категорії військових готувалися таким чином, щоб у випадку мобілізації одразу зайняти високу посаду та нести за неї відповідальність [11, с. 12]. Ці заходи значною мірою сприяли тому, що рядовий та унтер-офіцерський склад рейхсверу міг легко переформатувати своє воєнне мислення з тактичного до оперативного чи навіть стратегічного рівня.

Виходячи з панівного положення піхоти, цілком логічним було те, що літаки і танки 1920-х ще не розглядалися, як окремі види збройних сил, а радше як засоби підтримки піхоти [8], що значною мірою суперечить з імперативами маневреності та мобільності рейхсверу. Цікаво, що у «*Mein Kampf*» Гітлер доволі критично поставився до цих обставин: «Загальній моторизації світу, яка в найближчій війні зіграє вирішальну роль, ми не змогли б протиставити майже нічого. Сама Німеччина в цій важливій царині ганебно відстала» [4, с. 671]. Прикметно, що на фоні доволі байдужого ставлення до сучасної військової техніки, фон Сект демонструє дещо епігонське розуміння ролі кавалерії у майбутніх війнах, яке відбулося і в тексті статуту: «дні кавалерії, відповідним чином підготовленої, озброєної та діючої сучасними методами, ще не злічені» та що «її знамена ще довго будуть майоріти на вітрах майбутнього» [9, с. 27–28]. Хоча цілком можливо, що Сект лише намагався компенсувати кавалерією жадану маневреність та мобільність на тлі певного технологічного вакууму післявоєнного рейхсверу. Також слід враховувати, що кількість кавалерії в рамках наявних 100-тисячних збройних сил ніяким чином не регламентувалася умовами Версальського договору, а отже, залежала від існуючих на той час вподобань очільників Военного управління. Загалом на початку 1920-х рр. вся кіннота рейхсверу була зведена у 3 кавалерійські дивізії [2, с. 9], як того і вимагав Версальський договір.

Сект, як і більшість колишніх офіцерів кайзерівської армії, був вихований у традиціях, започаткованих А. фон Шліффеном, який ви-

значав лейтмотив війни у розгромі живої сили супротивника шляхом концентрованих флангових атак [12, с. 150]. Відтак, у статуті рейхсверу очевидною є рефлексія до наративу початку ХХ ст., а отже, найбільш ефективним вважалося охоплення одного чи двох флангів супротивника та удар у тил, що вважалося запорукою перемоги [2, с. 13]. Враховуючи той факт, що при сучасних мільйонних арміях потенційного ворога та багатокілометрових фронтах не завжди можливо провести флангову атаку, розглядалася можливість фронтального прориву, який має бути поєднаним з глибоким просуненням вглиб позиції ворога, що створює вищезгадані фланги, але вже в тилу супротивника, та позбавляє його стратегічної ініціативи [8]. На слушне зауваження, що фронтальний прорив потребує значних людських ресурсів, що не відповідає тезі про компактну армію, фон Сект висуває тезу про те, що будь-яка дія має базуватися на раптовості та принципі гнучкості. Останній реалізується шляхом максимального залучення резервів там, де досягнуто успіх, навіть якщо це призведе до перенесення першопочаткового центру тяжіння операції [9, с. 24]. Загалом статут рейхсверу передбачав такі види бою: зустрічний бій, атаки позицій супротивника у маневровій війні, в позиційній війні та атака довготривалих укріплень; оборона у маневровій війні, в позиційній війні та оборона довготривалих укріплень; і, нарешті, затяжний бій [2, с. 27].

Слід зазначити, що вже на початку 1920-х рр. всі чудово розуміли, що даний статут розроблявся саме для мільйонної армії [6, с. 390] і не випадково в передмові до нього Сект доволі сміливо заявив, що в основу статуту покладені міць, озброєння та спорядження великої держави, а не 100-тисячної армії, встановленої Версальським договором, а отже, німецька армія не має боятися наступу [2, с. 12]. На підтвердження цієї тези, з 1925 р. Сект почав розробляти та втілювати в життя «Великий план» (нім. «der große Plan»), який передбачав поступове збільшення чисельності збройних сил [5, с. 260]. Зокрема, загальну чисельність рейхсверу планувалося збільшити до 2,8–3 мільйонів чоловік (102 дивізії), а кількість генералів планувалося збільшити з 42 до 252. Ці заходи ніяк не суперечили концепції компактної армії і були прагматичною реакцією на виклики часу (французька окупація Рура 1923 р.), що свідчить про значну гнучкість воєнного мислення фон Секта [11, с. 24]. Як бачимо, в цих статутних імперативах починає чітко окреслюватися майбутня стратегія знищення – бліцкригу. Разом з тим Сект скептично ставився до ідеї Шліффена, що повне оточення супротивника є самоціллю операції і не випадко-

во зазначив: «Канни – ще ні одне слово не було для нас настільки катастрофічним, як це» [17, с. 158]. Звісно, у рядах рейхсверу відбувалася певна дискусія стосовно концептуального наповнення воєнної доктрини, запропонованої фон Сектом. Зокрема, дослідник Дж. Корум виділяє такі напрямки німецької воєнної думки: психологічна школа (Юнгер, Гессе), оборонна школа (Рейнхардт, Куль), теорія тотальної війни (Штюльпнагель) [8]. Разом з тим саме інтерпретація Секта була закладена у воєнну доктрину Веймарської республіки.

Треба зазначити, що разом з задекларованим наступальним принципом німецької воєнної доктрини, детермінуючий вислів К. Клаузевіца, що війна є продовженням політики іншим, насильницьким шляхом [7, с. 3], отримав у фон Секта децю іншого наповнення. Він застерігав: «Твердження, що війна є продовженням політики іншими засобами, стало звичайним словесним штампом і тому не може не вважатися небезпечним. Можна сказати інакше, і це буде чистою правдою: війна є банкрутством політики» [9, с. 29–30]. Отже, Сект відходить від традиційної полеміки щодо примату воєнної чи політичної доцільності у великій стратегії та висловлює певний пацифізм, що, ймовірно, є ретрансляцією активно впроваджуваного ним принципу аполітичності рейхсверу, бажання абстрагувати армію від «банкрутства політики» часів Листопадової революції 1918 р.

Довгострокове стратегічне планування Німеччини доби Веймарської республіки значним чином залежало від внутрішньополітичної та економічної стабільності. Слід зазначити, що класичний план стратегічного розгортання було відкинуто, значною мірою через рефлексію до досвіду Першої світової війни, коли Німеччина стала певною «заручницею» власного планування. Також враховуючи невелику чисельність збройних сил, у будь-який критичний момент їх можна було оперативнo транспортувати в необхідний пункт шляхом залізничних перевезень, проводити рекогносцировку та вже на місці приймати рішення [10, с. 61–62]. Таким чином, стратегічне планування зводилося до експромту, який у даному випадку не можна вважати авантюрою, зважаючи на високий рівень воєнної підготовки рядового та унтер-офіцерського складу, що давало всі підстави приймати компетентні та виважені рішення на місці ймовірного бою. Довгострокова стратегія Німеччини ставила перед рейхсвером такі завдання: створення елітної, ефективної, мобільної армії; підготовка резервів; виробництво запасів зброї, а також промислова мобілізація. Всі програми в певній мірі були успішними, однак найбільших успі-

хів було досягнуто у створенні ефективної маневрової армії, найменших – у створенні резервів [8].

Послідовно втілюючи в життя нові принципи підготовки військових кадрів, рейхсвер значно збільшив свою воєнну міць, поступово роблячи вагомим місце Німеччини у великій європейській політиці. Військове будівництво доби Веймарської республіки виявило весь комплекс проблем і протиріч воєнного мистецтва Німеччини міжвоєнного періоду, адже воно розвивалося за дуже скрутної стратегічної та геополітичної ситуації. Саме в цей час починає домінувати примат наступу, який згодом буде реалізовано в стратегії знищення. Воєнна думка кайзерівського офіцерства, яку акумулював Г. фон Сект, дозволила рейхсверу, незважаючи на лещата Версальського договору, розвивати самобутню та передову воєнну доктрину, яка дозволила створити ефективний фундамент для подальшого переозброєння і всебічної підготовки до майбутньої війни.

Бібліографічні посилання

1. Версальский мирный договор. Полный перевод с французского подлинника / под ред. Ю. Ключникова, А. Сабанина. – М. : Издательство Литиздата НКВД, 1925. – 198 с.
2. Герберт А. Обучение и тактическая подготовка германской армии / А. Герберт. – М. : Изд. Разведывательного управления Штаба Рабоче-крестьянской Красной армии, 1925. – 161 с.
3. Гёрлиц В. Германский Генеральный штаб. История и структура. 1657–1945 / В. Гёрлиц; [пер. с англ. С. В. Лисогорского]. – М. : ЗАО Центрполиграф, 2005. – 478 с.
4. Гитлер А. Моя борьба / А. Гитлер; [пер. с нем.]. – Харьков : Свитовид, 2003. – 703 с.
5. Залесский К. А. Военная элита Германии. 1870–1945. Энциклопедический справочник / К. А. Залесский. – М. : Вече, 2011. – 560 с.
6. Иностранные армии / под ред. М. Рыбакова, В. Сухова, И. Троицкого. – М. : Высший военно-редакционный совет, 1923. – 523 с.
7. Клаузевиц К. фон. О войне / К. фон Клаузевиц; [пер. с нем.]. – М. : Эксмо; СПб. : Мидгард, 2007. – 864 с.
8. Корум Дж. С. «Корни блицкрига»: Ганс фон Зект и германская военная реформа [Электронный ресурс] / Дж. С. Корум; [пер. с англ.]. – Режим доступа : http://militera.lib.ru/research/corum_js/index.html.
9. Лиддел Харт Б. Битвы Третьего рейха. Воспоминания высших чинов генералитета нацистской Германии / Б. Лиддел Харт; [пер. с англ. С. В. Лисогорского]. – М. : ЗАО Центрполиграф, 2005. – 367 с.
10. Манштейн Э. фон. Солдат XX века / Э. фон Манштейн; [пер. с нем. Е. В. Пономарева]. – М. : АСТ: АСТ МОСКВА: Транзиткнига, 2006. – 654 с.

11. Пленков О. Ю. Третий Рейх. Война: до критической черты / О. Ю. Пленков. – СПб. : Изд. Дом «Нева», 2005. – 384 с.

12. Roth G Operational Thought from Schlieffen to Manstein / G. Roth // Historical Perspectives of the Operational Art / Michael D. Krause and R. Cody Phillips, general editors. – Washington, D.C. : Center of Military History, 2005. – P. 149–166.

Надійшла до редколегії 17.02.2012

УДК 94 (430): 32

Ю. А. Герман

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

ОТРАЖЕНИЕ ПОЛИТИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДОВ КАРЛА ЯСПЕРСА И МАРТИНА ХАЙДЕГГЕРА В ЧАСТНОЙ ПЕРЕПИСКЕ

Розглянуто погляди німецьких філософів К. Ясперса та М. Хайдеггера щодо сучасної їм політичної ситуації у Німеччині, що відображені в їх приватному листуванні. Зроблено висновок про необхідність застосування системного підходу та комплексного аналізу політичних преференцій філософів, а також про неприпустимість перенесення політичних уподобань дослідників на оцінку філософських та політичних ідей, зокрема М. Хайдеггера.

Ключові слова: К. Ясперс, М. Хайдеггер, націонал-соціалізм, філософія, політичні погляди.

Рассмотрены взгляды немецких философов К. Ясперса и М. Хайдеггера, отраженные в их частной переписке, в отношении современной им политической ситуации в Германии. Сделан вывод о необходимости применения системного подхода и комплексного рассмотрения политических преференций философов и недопустимости перенесения политических предпочтений исследователей на оценку философских и политических идей, в частности М. Хайдеггера.

Ключевые слова: К. Ясперс, М. Хайдеггер, национал-социализм, философия, политические взгляды.

The reflected in private correspondence views of the German philosophers Karl Jaspers and Martin Heidegger on contemporary political situation in